

امام غریب در فرازهای تاریخ

پس از شهادت امیرالمومنین (ع) پرچمدار جریان دین باور که از امتیاز برجسته رهبری الهی و قداست موروثی هم برخوردار بود، تغییری بنیادین در استراتژی کلی خود به وجود آورد.

کتاب‌شناسی سیره و آثار امام حسن مجتبی (ع) امام غریب در فرازهای تاریخ

پس از شهادت امیرالمومنین (ع) پرچمدار جریان دین باور که از امتیاز برجسته رهبری الهی و قداست موروثی هم برخوردار بود، تغییری بنیادین در استراتژی کلی خود به وجود آورد.

نرمش تاریخی حسن بن علی (ع) همان چرخش در استراتژی بود که با استادی و مهارت تمام صورت گرفت و این زمینه را فراهم آورد تا طرحی بلندمدت برای مبارزه با جریان ریاکاران سلطه طلب فراهم آید. به این لحاظ حسن بن علی (ع) را باید بزرگترین مبتکر تاریخ شیعه و اسلام معرفی کرد. چرا که عبور از شرایطی به شدت انقلابی و پرتلاطم و تغییر استراتژی تهاجم به استراتژی نرمش و تدافع یک چرخش 180 درجه‌ای بسیار دشوار و مخاطره‌آفرین است. این چرخش سریع هر چند به شیعیان شوک بزرگی وارد کرد اما در واقع اساسی برای تغییر شکل مبارزه بود.

امام حسن (ع) به خوبی دریافته بود که شمشیر تهاجم براق‌دار سنتی به شدت کند شده است و اگر با این شمشیر تخاصم ادامه یابد هرآینه ممکن است اصل و اساس دین را به مخاطره افکند. هم از این رو مصلحت را در ترک مخاصمه دید تا فرصت بهره‌برداری از حربه‌هایی‌نو را برای مدافعان اقتدار الهی فراهم آورد. هر چند این اقدام او نوعی قربانی کردن خویشتن بود اما او ترجیح داد که خود این قربانی بزرگ باشد تا اصل اسلام. این فداکاری بزرگ از سبط اکبر، امامی ساخت که مکرر در مکرر به قربانگاه زخم زبان و نیش قلم متفکران و حتی محبان خود در نسل‌های بعد رفته است. اینگونه ضایعات برای آن تغییر عظیم استراتژیک تا حدودی هم طبیعی است. هرچند اقتدار دینی اعتبار خود را از پابندی به اصول می‌گیرد اما مناسب‌ترین بستر رشد آن مظلومیت است. شاید یکی از دلایل مهم تغییر استراتژی همین موضوع باشد. پس از صلح امام حسن (ع) اقتدار سنتی از سلاحی که به واسطه تبلیغات وسیعش پیرامون پیراهن خونین عثمان به آن مجهز شده بود خلع و عملاً این سلاح در اختیار طرف مقابل قرار گرفت.

اما در این میان پژوهشگرانی که توجه ویژه به سیره سیاسی و تاریخی امام حسن (ع) داشته‌اند کتاب‌هایی را درباره حضرت نگاشته و هر یک از زوایایی در سیره امام حسن (ع) کاویده‌اند. در ادامه شمایی کلی از آثار اولیه‌ای که می‌توان سیره امام را در آنها به تماشا نشست تا آثار مهم و مستقلى که اخیراً درباره حضرت نگاشته شده را به اجمال معرفی می‌کنیم: وقایع عصر امام حسن (ع) در منابع عام و معتبر تاریخی چون تاریخ طبری، تاریخ یعقوبی، الأخبار الطوال ابوحنیفه دینوری، عیون الاخبار و معارف ابن قتیبه دینوری، مروج الذهب مسعودی، تجارب الامم ابو علی مسکویه رازی، المنتظم ابن الجوزی، الکامل فی التاریخ ابن اثیر، البدایه و النهایه ابن کثیر، العبر ابن خلدون و... مسطور است اما تاریخ بغداد خطیب بغدادی، امالی شیخ صدوق، الامامه و السیاسه منسوب به ابن قتیبه دینوری، مقاتل الطالبیین ابوالفرج اصفهانی، انساب الاشراف بلاذری، آثار شیخ طوسی، الفخری ابن طباطبا، اصول کافی و... از جمله منابع اصیل و کهن دست اولی است که نویسندگان اعم از شیعه و سنی گزارش داده‌اند. کتاب‌های خاصی نیز به شرح حال امامان علیهم‌السلام اختصاص یافته است.

کهن‌ترین اثر در این زمینه که به تفصیل به این بحث پرداخته است کتاب ارشاد شیخ مفید است که عمدتاً بحث‌های تاریخی و کلامی را در بر دارد و اگرچه منابع خود را ذکر نکرده است اما از اسناد وی آشکار است که به کتب موجود در عراق که مورخان عراقی تألیف کرده‌اند، کاملاً آشنا بوده است. کتاب اعلام الوری از ابوعلی فضل بن حسن طبرسی (متوفی 548 ق) نیز از لحاظ علمی کتابی مطمئن و دقیق است. این کتاب در بخش ائمه مطالب تاریخی- کلامی در اثبات امامت ائمه علیهم‌السلام دارد. مؤلف با دقت مصادر خود را ثبت کرده و از این جهت بر ارزش کتاب خود افزوده است.

المناقب آل ابی طالب (ع) اثر جاودانه ابن شهر آشوب سروی مازندرانی اثر مهم و مفصل با بهره‌گیری از صدها کتاب تألیف شده است که مؤلف با یاد از اسامی آنها، کار با ارزشی انجام داده است.

کتاب روضه الواعظین از فتال نیشابوری (متوفی 508 ق)، کتاب مختصر احوال النبی و الائمة الاثنی عشر علیهم‌السلام از شیخ راشد بن ابراهیم بن اسحاق بحرانی، کتاب الانوار فی تاریخ الائمة الاربر از ابوالحسن علی بن هبه‌الله بن عثمان بن احمد موصلی، کتاب کشف الغمّه فی معرفه الائمة از علی بن عیسی اربلی که اثر معتدلی است و نقش مهمی در ترویج تشیع در عالم اسلام بر عهده داشته است.

کتاب الدر النظیم فی مناقب الائمه اللہامیم از شیخ یوسف حاتم شامی، شاگرد محقق حلی (متوفی 676 ق) در شرح حال و فضائل امامان شیعه است. همچنین کتب بی‌شمار کلامی - تاریخی، دلائل الامامه، حدیثی- تاریخی، رجالی - تاریخی، تواریخ محلی، آثار عربی و فارسی سنیان در مورد اهل بیت علیهم السلام، آثار فارسی امامی مذهب و آثار بی‌شماری درباره چهارده معصوم در منابع جدید وجود دارد.

اما اولین کسی که تاریخچه‌ای از زندگانی امام حسن (ع) را به قلم آورد و به صورت کتاب تدوین کرد، سلیم بن قیس هلالی کوفی (متوفی 90 ق) بود. وی از اصحاب امام علی (ع) بوده است که پس از مدت‌ها مبارزه و گریز از دست عوامل حکومت اموی و مروانی در دوره حاکمیت حجاج بن یوسف ثقفی بر عراق بنا به روایت ابن ندیم در خانه یکی دیگر از شیعیان به نام ابان بن عیاش از دنیا رفت. کتاب سلیم تنها از طریق همین پناه‌دهنده هم‌کیش او نقل شده و اعتبار آن سخت مخدوش است. (الفهرست، صص 402 و 403)

پس از سلیم به تألیفات مستقلی درباره آن حضرت در قرون اولیه برمی‌خوریم، که تفصیل آن چنین است: مقتل الحسن بن علی (ع)، تألیف ابومخنف لوط بن یحیی ازدی (متوفی 157 ق)؛ قیام الحسن بن علی (ع)، تألیف ابوالمنذر هشام بن سائب کلبی (متوفی 205 ق)؛ اخبار الحسن بن علی (ع)، تألیف هیثم بن عدی طایی کوفی (متوفی 207 ق)؛ مقتل الحسن بن علی (ع)، تألیف محمد بن عمرو واقدی (متوفی 207 ق)؛ اخبار الحسن بن علی (ع)، تألیف ابراهیم بن محمد طیان اصفهانی (متوفی 266 ق)؛ قیام الحسن بن علی (ع)، تألیف ابواسحاق ابراهیم ثقفی (متوفی 283 ق)؛ مقتل الحسن بن علی (ع)، تألیف ابوالحسن عمر بن حسن آشنانی (متوفی 339 ق) و اخبار الحسن بن علی (ع) تألیف سلیمان بن احمد لخمی طبرانی (متوفی 360 ق). و اما در میان کتب جدید حیاة الامام الحسن بن علی (ع) از باقر شریف قریشی در 2 جلد با نام زندگانی حسن بن علی (ع) (ترجمه فخرالدین حجازی) نوشته شده است.

صلح الحسن از شیخ راضی آل‌یاسین کتابی پر ارج است که به فارسی با نام صلح امام حسن (ع) توسط رهبر معظم انقلاب ترجمه شده است.

الحیاة السیاسیة للامام الحسن (ع) از استاد جعفر مرتضی به بررسی زندگی سیاسی آن حضرت در دوران خلفا پرداخته است. کتاب مسند الامام المجتبی از مرحوم عزیزالله عطاردی مشتمل بر بیشترین نقل‌هایی است که درباره آن حضرت در منابع شیعه و سنی آمده است.

سلیمان کتانی مسیحی کتابی با عنوان الامام الحسن الکوثر المهدور نوشته که توسط انتشارات دارالمرتضی در بیروت چاپ شده است.

استاد حسن مصطفوی اخبار زندگانی آن حضرت را از منابع موجود استخراج و تنظیم کرده و با نام الامام المجتبی (ع) چاپ کرده است.

صلح الامام الحسن از محمد جواد فضل‌الله، زندگانی امام حسن مجتبی (ع) پرچمدار صلح و آزادی از مهدی پیشوایی، زندگانی امام حسن مجتبی از سید هاشم رسولی محلاتی، زندگانی امام حسن بن علی (ع) از زین‌العابدین رهنما، حسن کیست از فضل‌الله کمپانی، حقایق پنهان از احمد زمانی، زمامداری امام مجتبی (ع) از مرحوم احمد مطهری همه آثار مفیدی هستند که در این زمینه نوشته شده‌اند. کتاب الحسن بن علی درآسه و تحلیل از کامل سلیمان جهات مختلف زندگی امام حسن (ع) را بسیار خوب بررسی کرده است.

سید مصطفی موسوی کتاب مستقلی با عنوان الروائح المختاره من خطب الامام الحسن السبط و کتبه و رسائله و کلماته القصار نوشته و منابع و مأخذ هریک از سخنرانی‌ها و نامه و سخنان حکمت‌آمیز در متن کتاب آمده است. کتابخانه مسجد چهل ستون آن را به صورت افست تجدید چاپ کرده است. این کتاب توسط سید محمد حسین اعتماد به فارسی ترجمه شده و با نام سخنان امام حسن مجتبی (ع)، خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار توسط بوستان کتاب قم به سال 1382 شمسی چاپ شده است. همچنین سخنان کوتاه، حکمت‌آمیز و آموزه‌هایی دل‌انگیز از امام حسن (ع) در متون عرفانی و آثار صوفیانه و اخلاقی که به زبان فارسی فراهم آمده یا ترجمه شده نیز نقل شده است.

محمد باقر انصاری در امام مجتبی در آینه کتاب به معرفی 222 کتاب مستقل در 15 قرن به 10 زبان فارسی، عربی، اردو، ترکی آذری، ترکی استانبولی، تاجیکی، هندی، انگلیسی، فرانسوی و اسپانیایی نوشته و این کتاب نخستین کتابشناسی تألیف مستقل درباره امام حسن مجتبی (ع) است و انتشارات دلیل ما، قم در سال 1383 آن را به چاپ رسانده است. کتاب خوب دیگر در این زمینه کتاب حسن بن علی امام مصلح است که توسط خانم مرضیه محمدزاده که تخصص پژوهشی‌شان درباره تاریخ ائمه است نگاشته شده. این کتاب در چندین فصل و با استفاده از منابع کلاسیک و امروزی و تحلیل‌های مختلفی که در جای جای کتاب خودنمایی می‌کند توسط

انتشارات دلیل ما در سال 1386 به چاپ رسیده است.